

İslam'ın Krizi: Bitmeyen Savaş

Bernard Lewis, Çev. M. Murtaza Özeren

İstanbul, Kronik Kitap, 2023, 144 Sayfa, ISBN: 978-625-6989-28-3.

Salih AKIN*

İncelemeye alınan eser, daha evvel farklı yayınevleri tarafından da dilimize tercüme edilen *İslam'ın Krizi*'nin, yapılan en güncel çevirisidir. 2023 yılının şubat ayında yayımlanan kitabın çevirisi M. Murtaza Özeren tarafından yapılmıştır. Özeren, daha önce yine benzer konulara dair çeviriler yapmıştır.

Kitap hacim olarak kalın diyemeyeceğimiz bir ebattadır. Bununla beraber yazarımız Bernard Lewis bu kitapta, az sayfa sayısına rağmen birçok başlık altında birçok konuyu sade ve yalın bir dille ele almıştır. Giriş bölümüyle birlikte toplamda on bölüme ayrılan kitap, İslam dininin erken dönemlerinden günümüze dek uzanan tartışmaları, yarattığı etkileriyle birlikte incelemektedir.

Doğu ve Batı dünyasında din algısı üzerine bir değerlendirme ile başlayan kitapta, *ulus* ve *din* kavramları üzerinden bir anlatım yapılmaktadır. Bu noktada ulus kavramının Doğu ve Batı'da, hatta Avrupa ve Amerika'da dahi farklı şekillerde yorumlandığı belirtilmiştir. Lewis'e göre Batı dünyası, ulus temelli bir örgütlenmeye sahiptir. Zaman içerisinde de ulus, aralarında dinin de bulunduğu alt birimlere ayrılır. Lewis'in bu tespiti Batı dünyasını tanımlayan bir tespittir. Buna karşın Lewis, Müslümanlara ilişkin şunları söylemektedir: "... dini gruplara bölünmüş bir ulus değil, uluslara bölünmüş bir din görme eğilimindedir." Bunun sebebi ise modern Ortadoğu'nun kuruluşunda yatmaktadır. Yani Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından Orta Doğu'nun paylaşılması ve emperyal güçlerin hegemonyası altına girmesi, daha sonrasında da bağımsızlıklarını elde etmiş olmaları bu görüşün ortaya çıkmasında etkilidir. Tarihsel bir süreç ile sorunları yansıtan kitapta, ilk olarak İslam dininin tanımı üzerinde durulmaktadır.

* Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, slhkn60@gmail.com.

Tarih Kritik (9) 3 History Critique | Temmuz/July 2023

İslam dininin geçmişi ve varlık gösterdiği coğrafya ile ilgili bilgilendirme yapıldıktan sonra, diğer dinlerle, özellikle de Hristiyanlık ile karşılaştırıldığını görmekteyiz. Buradan hareketle İslam'ın radikalleşmesi ve İslam'ın Batı dünyası için ciddi bir tehdit olup olmadığı sorusuyla ilk bölüm sonlandırılıyor.

Tabii İslam söz konusu olunca yazarın değinmesini beklediğimiz ve öyle de olan *cihat* kavramı diğer bir bölümde karşımıza çıkmaktadır. Kur'an'dan da alıntılar yaparak cihat kavramı ve temellerini açıklamasının ardından Lewis, İslam fetihlerine bir bakış atıyor. Bu aşamada yani İslam fetihleri sürecinde, Türklerin gerçekleştirdiği fetihleri ise yeni bir aşama olarak değerlendiriyor. İslam'ın cihat gibi bir hareketi söz konusuysa buna karşın Hristiyanlığın ise *Haçlı Seferleri* adı verilen bir oluşuma sahip olduğu ve bu iki kavramın birbirine benzer nitelik taşıdığı yönündeki görüşlere yer veren yazar, bu benzerliğe bir anlamda hak veriyor diyebiliriz. Nitekim takip eden bölümde Haçlı Seferlerine ilişkin daha derinlikli bir inceleme de yapıyor.

Haçlı Seferlerine yönelik inceleme yaptığı üçüncü bölüme, XI. yüzyılda başlayan Haçlı Seferlerinin bilinen tarihine kısaca değinerek başlıyor yazar. Ardından Osmanlıların Avrupa kıtasındaki fetihlerinin üzerinde durduktan sonra, 1683'te yaşanan ve başarısızlıkla sonuçlanan II. Viyana Kuşatması ile gidişatta büyük bir değişim yaşandığına dikkat çekiyor. Aslında Bernard Lewis'in dikkat çektiği değişim sadece sahada kazanılan zaferle ilgili değildir. Anılan dönemde artık Avrupalı denizciler, özellikle de Portekizli ve Hollandalı, Doğu'da güç kazanmaya başlamışlardı. Artık Orta Doğu, Avrupalı tüccarların ticaret yaptığı önemli bir bölge hâline gelmişti. İşte yaşanan bu değişim, yüzyıllar içerisinde beraberinde *emperyalizm* adı verilen yeni bir kavramı karşımıza çıkarmıştır. Lewis, Haçlı Seferlerinden başlattığı bu süreci; Napolyon'un Mısır seferi, İngilizlerin Arap Yarımadası'na çıkışı, Kuzey Afrika'nın İngiliz ve Fransızlar tarafından ele geçirilmesi, Dünya Savaşları ve nihayetinde Sovyetler'in dağılışına kadar getirmektedir ve bu anlatımında tamamen siyasi tarih çerçevesini takip etmektedir.

Yakın tarihimize dair anlatımların başladığı dördüncü bölüm, Avrupalı devletlerin İslam coğrafyasında etkisizleşmesini ve onun yerine Amerika Birleşik Devletleri'nin yerleşmesini konu edinmektedir. Misyonerlik faaliyetleriyle özellikle de Orta Doğu'da nüfuzunu artıran ABD için II. Dünya Savaşı bir dönüm noktası olmuştur diyebiliriz. Çünkü artık petrol endüstrisinin önem kazanmış olması, ABD'yi Orta Doğu'ya çekmiştir. Bu durum doğal olarak bir tepkinin doğmasına sebep olmuş ve bu tepki neticesinde ABD artık İslam'ın şeytani rakibi hâline gelmiştir. Bu tanımın ortaya çıkmasında Ayetullah Humeyni'nin rolü oldukça büyüktür. Ancak İslam'ın şeytanının bitmediğini de söyleyebiliriz. Humeyni'nin söylemlerini geliştirdiği dönemde, yeni bir tehdit daha ortaya çıkıyordu. Bu tehdit tabii ki Sovyetler Birliği'nden başkası değildir. Ancak Lewis, bu noktada bir tespitte bulunuyor ve Sovyetler'in de Müslüman halk üzerinde zorbalıkla hâkimiyet kurmasına rağmen, üzerine ABD kadar öfke veya nefret çekmediğini dile getiriyor. Sovyetler'in dağılmasının ardından da ABD'nin Orta Doğu politikasının temel amacının, bölge petrolünü tekeline geçirecek tek bir gücün ortaya çıkmasını önlemek olduğunu belirtiyor.

Tabii ABD'nin uyguladığı bu politika zaman içerisinde birtakım şikâyetlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Orta Doğu halklarının yaptığı bu şikâyet, kendilerini yöneten zorbalarla ABD'nin yapmış olduğu iş birliği üzerinden ortaya çıkmıştır. Yani artık Orta Doğu hükûmetleri tartışma konusu hâline gelecektir. Bu durumdan şikâyetçi olan Orta Doğu halkları aynı zamanda yazara göre şunun da bilincindeydi: Avrupa ve ABD, Orta Doğu hükûmetlerini tamamen çıkar amaçlı destekliyordu. İhtiyaçlarının karşılanması konusunda iş birliği devam ettiği sürece hükûmetlerin Orta Doğu halklarına neler yaptığı veya nasıl davrandığı, Avrupa ve ABD'nin çok da umurunda değildir. Lewis bu durumu Irak'ta Saddam Hüseyin ve Suriye'de Hafız Esed üzerinden örneklendirerek altıncı bölüme son vermiştir. Takip eden bölümde bu defa, İslam dünyasının yaşadığı *yoksulluk* ve *zorbalık* üzerinde durulduğunu görüyoruz. Bu iki problem de çoğu zaman ABD'ye atfediliyor. Çünkü ABD'nin *küreselleşme* adı altında ekonomik sömürsünün Orta Doğu'yu bu hâle getirdiği fikri çok yaygın durumdadır. Ayrıca ABD, kendisine hizmet eden birçok Müslüman zorbaya da destek vermiştir. Dolayısıyla Müslümanların yaşadığı bu iki problem de ABD'nin yarattığı bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Bu tür bir kabullenmenin olduğunu belirten Lewis, bu iddiaya karşın önemli teyitler de yapıyor. Müslüman ülkelerin nüfus ve işsizlik verilerinin değerlendirilmesinin ardından yapmış oldukları üretim üzerinde duruyor. Halkın yaşamış olduğu yoksulluk giderek büyüyor ve akabinde, önce yöneticilere, sonra da onları iktidarda tuttuğunu düşündüğü kişilere öfke duyuyorlar. Bu problemlerin yani yazar tarafından tabir edildiği şekilde, Orta Doğu'nun moderniteye ayak uyduramamasının bir diğer etkisi de moderniteyi reddeden ve çareyi geçmişte arayan birtakım görüşlerin ön plana çıkması olmuştur. Amacı İslam'ın saf hâline dönmek olan, Osmanlı tarihindeki adlandırılmasıyla *Vehhabilik*, Osmanlı döneminde etkisizleştirilse de varlığını korumaya devam etmiştir. Vehhabiliğin gelişimi ile ilgili Lewis, bazı bilgiler aktardıktan sonra Vehhabilik ile Suudların iş birliğine değiniyor. Zaten bölgede yaşanmakta olan eşitsizliklerle birlikte Vehhabiliğe karşı meraklı kitlelerin oluştuğu görülmektedir. Ayrıca Vehhabilerle ilgili *köktenci* kavramının kullanıldığını söyleyen Bernard Lewis, bunun yanlış bir kullanım olduğunu da ekliyor.

Kitabın dokuzuncu bölümünde Lewis, *terör* konusunu ele alıyor. İslam ve terör kavramları Müslüman bir insanın birlikte kullanmak ve duymak istemeyeceği iki kavramdır. Yazar da bu şekilde konuyu değerlendiriyor ancak şunu da ekliyor: Bizzat teröristler, kendilerinin "İslami" olarak nitelendirilmelerini istediklerini dile getiriyor. Bu durumda ister istemez, medyada İslam ve terör kelimelerinin birlikte anılması durumu ortaya çıkıyor. Lewis bu meseleyi çözüme kavuşturmak için medyaya değil de kendisini İslami terör olarak değerlendiren teröristlere odaklanmak gerektiğini belirtiyor. Lewis, bu konuda örnek olarak Usame bin Ladin ve el-Kaide terör örgütü üzerinde duruyor. Son olarak da terörün günümüzde yarattığı ortam ve İslam dünyası üzerindeki olumsuz etkisini, gerçekleşebilecek birtakım ihtimalleri de göz önünde bulundurarak inceliyor.

Kitapta genel olarak, İslam tarihinde ortaya çıkmış bazı problemler kısaca anlatılmaktadır. Bu kısa anlatım, özet bilgi edinmek isteyen meraklı okurlar için gayet tatminkâr olacaktır. Ancak gerek konunun derinliği gerekse problemlerin çeşitliliği düşünüldüğü zaman, yapılan anlatımın daha da

detaylandırılmasının mümkün olduğunu da söyleyebilirim. Kavramlar ve terimler üzerinden de bir anlatımın yapılmış olması, kitabın temel problemleri anlamak isteyen okuyuculara hitap ettiğini ortaya koymaktadır. Kitapta değinilen konuların, Orta Doğu'ya az veya çok ilgisi bulunanların veya bu konuda okumalar yapmış olanların daha önce duydukları konular olduğuna inanıyorum. Bununla birlikte, günümüz Orta Doğu'sunun genel problemlerini kavramak isteyenler için kitabın okunması gerektiği kanaatindeyim.